

حاکمیت دولت و فضای مجازی و جبران خسارت وارده سید حسین ضیائی سیستانی، احمد اسفندیاری، علی بابایی مهر

تحلیل و بررسی معتبرترین اسناد در این حوزه، گردآوری شده و سپس مورد و تحلیل قرار گرفته است و با توصیف مفاهیم حاکمیت و فضای مجازی و خسارات زیان بار فضای مجازی و جبران آن‌ها گردآوری شده است. واژه‌های کلیدی: حاکمیت، فضای مجازی، حقوق عمومی، حقوق خصوصی.

مقدمه

گسترش فضای مجازی پس از گذار از عصر کشاورزی و صنعتی، تحولات گسترده‌ای را به همراه داشته و دریچه‌ای به سوی دوران پسامدرن گشوده است. این تحولات، تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی مردم جهان را تغییر داده و در حال ایجاد تمدنی نوین است، تمدنی که در آن نه قلمرویی وجود دارد و نه حکومت به معنای متعارف آن؛ از این رو، حکمرانی فضای مجازی یکی از چالشی‌ترین حوزه‌های پیش روی حاکمیت‌ها بوده و موفقیت در آن، نیازمند کسب شناختی صحیح از این پدیده و مواجهه‌ای فعالانه با آن است. فضای مجازی در زمان حاضر در تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی مردم جهان نفوذ کرده و در حال ایجاد تمدنی بشری نوینی است که از تمدن‌های قبل به مراتب فراگیرتر است. بدون شک حکمرانی چنین فضایی- که از یک طرف با تسهیل ارتباط و ارائه فناوری‌ها و خدمات جدید و شگفت‌آور، ضریب نفوذ بسیار بالایی داشته و از طرف دیگر با قابلیت‌های خود در حال تبدیل کردن حاکمیت ملی- حکومتی به حاکمیتی شبکه‌ای فرامرزی است- امری بسیار پیچیده و خطیر می‌باشد. این مسئله بیش از سایر کشورها برای جمهوری اسلامی ایران، تهدید محسوب می‌شود؛ چراکه کشورمان همواره

سید حسین ضیائی سیستانی (نویسنده مسئول)
دانشجوی دکتری رشته حقوق خصوصی، گروه حقوق،
واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

Hsystany475@gmail.com

احمد اسفندیاری

استادیار، گروه حقوق، واحد ساری، دانشگاه آزاد
اسلامی، ساری، ایران

Ahmadesfandiari@iausari.ac.ir

علی بابایی مهر

استادیار، گروه حقوق، واحد دانشگاه آزاد

اسلامی بابل، ایران.

gatbabayee@iauc.ac.ir

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی حاکمیت دولت و فضای مجازی و جبران خسارت وارده می‌باشد. در پاره‌ای از مواقع به واسطه برخی از مسائل حاکمیتی از جمله اعتراضات افراد، مجبور به اعمال حاکمیت است؛ که اعمال این حاکمیت با منافع خصوصی افراد در تضاد و تناقض قرار می‌گیرد. از طرفی با بسط و گسترش فضای مجازی و گستردگی آن، برخی گسیختگی فرهنگی و هجمه‌های اجتماعی مشاهده می‌شود. از جمله اینکه نه تنها با حاکمیت در تعارض قرار گیرد و گاهی با منافع اشخاص خصوصی نیز ناسازگار می‌باشد. نوع پژوهش حاضر کاربردی و آینده‌نگرانه است و روش تحقیق آن از نوع توصیفی - تحلیلی است. در ابتدا اطلاعات مورد نیاز برای این پژوهش با استناد به منابع کتابخانه‌ای و با

مورد استقبال زیادی قرار گرفته است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی از منظر ماهیت داده‌ها کمی و به لحاظ روش پیمایشی است. اگرچه مسئله مورد بررسی پژوهش محدود به عرصه مکانی مشخصی نیست و مرتبط با ساختارهای مدیریتی کلان کشور است اما جامعه آماری آن نخبگان خبرگان و کارشناسان سازمان‌های حقوقی مرتبط با موضوع پژوهش در استان همدان است. ابزار تحقیق علاوه بر منابع کتابخانه‌ای پرسش‌نامه محقق ساخته بود که اعتبار آن به روش صوری و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ بررسی و تأیید شد. یافته‌ها نشان داد که بین رویکردهای سنتی (حقوقی) جدید یا غیرحقوقی و حقوقی بر مبنای فیلترینگ و اصلاح ساختار فنی اینترنت با کاهش بحران و تهدیدهای اجتماعی رابطه وجود دارد. به بیان دیگر، رویکردهای حقوقی و اعمال حاکمیت قانون در فضای مجازی چه از بعد زمانی و چه رویه‌ای سبب کاهش تنش و بحران‌های اجتماعی می‌شوند. ملکوتی، خلیل زاده (1399) در پژوهشی تحت عنوان "مسئولیت مدنی و بین‌المللی دولت نسبت به خسارات حاصله در فضای اینترنت" بیان کردند؛ فضای اینترنت قلمرویی است که زمان و مکان به معنی مرسوم در آن بی‌معناست، بنابراین حاکمیت و کنترل دولت در آن نیز مصداق کامل ندارد. با این حال دولت (به مفهوم اعم) به عنوان ایجادکننده منحصر نقطه تماس بین‌المللی (اینترنت) در کشور، به جهت نظارت ابتدایی که در صدور مجوز ارائه و عرضه خدمات اینترنت به اشخاص حقوقی مانند ISP ها یا تفویض اختیارات حاکمیتی خود به برخی حاضران در فضای سایبر از جمله کارگزاران و مستخدمین خود یا وظایفی که در قبال شهروندان عادی دارد یا با انجام برخی اعمال تصدی، ممکن است نسبت به خسارات حاصله ناشی از استفاده از اینترنت مباشرت یا از باب تسبیب، مسئولیت مدنی داشته باشد. همچنین در موضوعات بین‌المللی که صلح و امنیت جهانی دچار مخاطره می‌شود نیز دولت در نتیجه‌ی اعمال زیان‌باری که شخصاً یا توسط بازیگران خصوصی در فضای اینترنت انجام می‌دهد، مسئولیت بین‌المللی

در معرض تهدیدات دشمنان خود به خصوص جریان استکبار جهانی و صهیونیسم قرار دارد و اکثر شرکت‌های بزرگ و صاحب نفوذ در فضای مجازی تحت سلطه این جریان قرار دارند. لذا بررسی مسئله حکمرانی فضای مجازی در کشور ما و تبیین چالش‌های آن بسیار بااهمیت و حیاتی می‌باشد (محمدی، 1399: 2).

1. پیشینه پژوهش

رسولی، حسن‌زاده، رحیمیان (1402) در پژوهش "ارائه الگوی هستی‌شناسی حاکمیت فضای سایبر: طرح یک تعریف جامع" بیان کردند؛ با توجه به یافته‌ها، 17 مؤلفه مرتبط با حاکمیت فضای سایبر معرفی شده است که موجودیت‌های الگوی اصلی هستی‌شناسی حاکمیت فضای سایبر را تشکیل می‌دهند. بر اساس یافته‌ها 17 مؤلفه عبارت‌اند از: نوع حاکمیت، اصول اساسی حاکمیت، حاکمیت حقوقی، رویکردهای حاکمیت سایبری، اصول هدایت‌گر، ذینفعان حاکمیت سایبری، رویکرد چند ذی‌نفعی حاکمیت سایبری، حاکمیت پلتفرم‌های دیجیتال، تنظیم‌گری فضای مجازی، دارایی‌های سایبری، حاکمیت اینترنت، حاکمیت شبکه‌های توزیع‌شده و غیرمتمرکز، اقتصاد دیجیتال، حوزه‌های موضوعی، تحول دیجیتال، دانش و استعداد دیجیتال، عدالت سایبری. هستی‌شناسی استخراج‌شده در این پژوهش، کلاس‌ها و روابط آن‌ها را در حوزه مبانی حاکمیت فضای سایبر نشان می‌دهد. با وجود یافته‌های این پژوهش و ارائه هستی‌شناسی مبتنی بر اسناد و شواهد متقن، فهم دقیق قلمرو حاکمیت فضای سایبر امکان‌پذیر شده است. هستی‌شناسی استخراج‌شده به سازمان‌دهی ساختاری دانش حاکمیت فضای سایبر کمک کرده و هم‌زمان قالب مناسبی را در جهت چگونگی استفاده از دانش فوق قابل‌درک می‌کند. میرزایی، شعبان‌نیا منصور، گرجی ازندریانی (1400) در پژوهش "بررسی رویکردهای حاکمیت قانون برای اعمال فیلترینگ در فضای مجازی با بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی" بیان کردند؛ حاکمیت قانون از جمله مفاهیم مهم حقوق عمومی است که در دهه‌های اخیر در محافل، حقوقی سیاسی و حتی اجتماعی

زیرساخت‌های فناورانه به حکمرانی در این فضا پرداخت. کنشگری هوشمند در حوزه فضای مجازی با به خدمت گرفتن ظرفیت نهادهای فعال در حوزه حکمرانی فضای مجازی اعم از شورای عالی فضای مجازی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، کمیته فضای مجازی مجلس شورای اسلامی و... با ایجاد پلتفرم‌های مرجع محقق می‌شود. غلامی (1398) در پژوهشی با عنوان "الگوی شش ضلعی حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی" الگوی حکمرانی فضای مجازی را برای جمهوری اسلامی با توجه به اصول راهبردی کشور در مواجهه با فضای مجازی، با شش محور اساسی شامل شبکه ملی اطلاعات شبکه فراملی اطلاعات نظام حقوق بین‌الملل گفت‌وگوها، انقلابی، شرکت‌های بزرگ غیردولتی با رویکرد فراملی و ایجاد بسیج سایبری با رویکرد محتوایی ارائه نموده است. کیان خواه (1397) در پژوهشی با عنوان "چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر" به بررسی چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر پرداخته و هژمونی آمریکایی در مدیریت و کنترل فضای سایبر، شناسایی و نظارت فرا حاکمیتی بر توانمندی‌های اقتدار افزایشی جامعه، تهدیدات و تهاجمات سایبری پذیرش الگوی رفتاری و سبک زندگی فراملی و فرا فرهنگی و مهندسی و مدیریت فرهنگی فراملی را به عنوان چالش‌های راهبردی حکمرانی عرصه جهانی‌سازی سایبری احصاء نموده است.

2. مفاهیم نظری

2-1. مفهوم حاکمیت

اعمال حاکمیت به مفهوم داشتن قدرت برای اعمال اراده بر چیزی یا کسی یا موضوعی در قلمرو جغرافیایی معین است. بارزترین وجه اعمال حاکمیت از سوی بازیگران و نهادهای سیاسی حکومتی، حاکمیت در قلمرو فضای جغرافیایی کشورهاست که به فضای ملی موسوم است. چنین حاکمیتی عبارت از استقلال عمل و حق تصمیم‌گیری کشورها و حکومت‌ها در سیاست‌های داخلی

خواهد داشت. نوروزی، ربانی موسویان (1399) در پژوهشی تحت عنوان "مسئولیت مدنی نقض حق بر حریم خصوصی در فضای مجازی از منظر موازین فقهی و حقوقی" بیان کردند؛ امروزه فضای مجازی نه به عنوان یک ابزار بلکه به عنوان یک سیستم فراگیر ارتباط جمعی در تمام کشورها در حال رشد و پیشرفت است. گسترش فضای مجازی به حدی است که حریم خصوصی افراد را مورد تهدید قرار داده و به واسطه برخی زیرساخت‌های شهری و شهروندی تا حدود زیادی حقوق شهری و شهروندی را تحت تأثیر خود قرار داده است. از سوی دیگر، فضای مجازی با قابلیت توسعه بخش روابط میان اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی، بحث مسئولیت مدنی ناشی از این روابط را خواه به صورت قراردادی و خواه به صورت خارج از قرارداد، نمایان ساخته است. بررسی قواعد مربوط به مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی نشان می‌دهد که مبنای مسئولیت برای شخص خاطی در حقوق ما عمدتاً، ((تقصیر)) و در برخی موارد نظریه خطر است و نقض‌کننده حق حریم خصوصی شهروندی در فضای مجازی، ملزم به جبران خسارت وارده بوده و قواعد عمومی مسئولیت مدنی بر فضای مجازی نیز حاکم است. از منظر موازین فقهی نیز، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی ثابت و قابل انطباق با مصادیق روز از جمله فضای مجازی است و مبتنی بر برخی قواعد فقهی و احکام تکلیفی دال بر حرمت ورود به حریم خصوصی دیگران و افشا و انتشار اطلاعات و اسرار افراد بدون اذن از جانب آن‌ها می‌باشد. هم‌چنین، اختلافات در ارتباط با مبنای مسئولیت مدنی مربوط به نقض حریم خصوصی در فضای مجازی نشانگر آن است که فقها بیش از آنکه به دنبال اصل و ظاهر باشند به دنبال اجرای عدالت و انصاف واقعی هستند. میرزا پور (1398) در تحقیقی با عنوان "چالش‌های حکمرانی و تنظیم‌گری فضای مجازی در کشور" با بررسی چالش‌های حکمرانی فضای مجازی نتیجه‌گیری کرده است که برای حکمرانی این فضا صرفاً به فرآیندهای تقنین و اعمال قانون نمی‌توان بسنده کرد؛ بلکه باید با حضور فعالانه در آن خصوصاً از طریق ایجاد

از شبکه‌ای وابسته از زیرساخت‌های فناوری اطلاعات از جمله، اینترنت شبکه‌های مخابراتی، سامانه‌های رایانه‌ای می‌باشد. هر یک از این اجزای فضای مجازی تحت قوانین متعددی به کار می‌پردازد. حقوق اینترنت به‌طور جداگانه متشکل از مسائل حقوقی چون امور تجاری، شبه جرم‌های اینترنتی، حفاظت از مصرف‌کنندگان، حریم خصوصی، جرم سایبری، قوانین حاکم بر محتوای اینترنت و حمایت از مالکیت معنوی در فضای اینترنت می‌باشد (لهتو و نیتامای)

(2015: 113). گستردگی این مجموعه به حدی است که می‌توان گفت هیچ انسانی نمی‌تواند به‌تنهایی تمامی اینترنت یا حتی بخشی از آن را بشناسد (شیرزاد، ۱۳۸۸: 11). در هر دوره تاریخی، رسانه‌های نوین مثل روزنامه، سینما، رادیو و تلویزیون نگرانی‌هایی را در جوامع غربی ایجاد کرده‌اند. در ایران نیز با نگاهی به تاریخ رسانه‌ها متوجه خواهیم شد که نگرانی از اثرات، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ورود رسانه‌های جدید، مسئله جدیدی نیست (منتظر قائم و شاه قاسمی، ۱۳۸۷: 7). در کل فضای مجازی یا فضای تبادل اطلاعات، فضایی است که توسط کامپیوترهای به‌هم‌پیوسته ایجاد شده و کاربران در آن با یکدیگر ارتباط برقرار نموده و به مبادله اطلاعات می‌پردازند (عالی پور، ۱۳۸۳: 244). آمارها نشان می‌دهند میزان تولید اطلاعات و حجم ذخیره‌شده در شبکه‌های جهانی در حال حاضر برای هر یک از ساکنین کره زمین معادل ۸۰ مگابایت می‌شدند و لذا دسترسی به اطلاعات موردنیاز تولیدشده از یک‌سو و شناخت روش‌ها و ابزارهای جستجو اطلاعات از سوی دیگر، جستجو در اینترنت و فضای مجازی را به یکی از مهم‌ترین مهارت‌های شخصی افراد در هزاره جدید تبدیل نموده است (حمدی فرد و آباقری، ۱۳۸۳: 52).

فضای مجازی به عنوان پدیده‌ای نوظهور در زندگی بشر محصول عملکرد شبکه جهانی اینترنت است که امکان گردآوری تمرکز جابجایی پردازش و کاربری اطلاعات را با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات بین کاربران اینترنت و بازیگران فضای مجازی در سراسر جهان فراهم

و خارجی خود است. حاکمیت بنا به تعریف فرهنگ علوم سیاسی، سیادت قانونی ملت و دولت ملی درون قلمرویی معین، با اتکا به قوای درون (و بدون تکیه به قوای بیرون از مرزهای قلمروی مربوط) است. حاکمیت از سوی دولت و برای تحکیم قدرت دولت اعمال می‌شود اما در اصل منبعث از وحدت و اجماع شهروندان است (حافظ نیا، ۱۳۹۳: ۱۵۴).

مفهوم حاکمیت به صلح و ستفالن سال ۱۶۴۸ باز می‌گردد که بر اساس آن، دولت‌ها باید بر سرزمین‌های خود و امور داخلی حاکمیت داشته تا دیگر دولت‌ها نتوانند در امور آن‌ها دخالت کنند. اصل حاکمیت که از حقوق بین‌الملل جدا نیست، با اصل برابری هم مرتبط است. به این معنی که همه دولت‌ها بر اساس حقوق بین‌الملل با هم برابرند؛ بنابراین هیچ دولتی بر دولت دیگر برتری ندارد. علاوه بر این، حاکمیت یکی از عناصری است که دولت را بر اساس حقوق بین‌المللی تعریف می‌کند. بر این اساس، دولت به عنوان موجودیتی مستقل باید دارای جمعیت، قلمرو قدرت سیاسی و حاکمیت باشد. اصل حاکمیت، مستلزم حقوق و تعهدات است. حقوق در دو سطح تعیین می‌شود: داخلی و بین‌المللی. حقوق داخلی از این واقعیت ناشی می‌شود که دولت‌ها می‌توانند در سرزمین خود اقدام کنند؛ آن‌ها در فعالیت‌های داخلی خود مستقل هستند. در سطح بین‌المللی این حق شامل توانایی‌های دولت‌ها برای نمایندگی از سرزمین و مردم خود در انجمن‌های بین‌المللی است. در سطح بین‌المللی حاکمیت دولت باید با اصول حقوق بین‌الملل از جمله تصمیمات شورای امنیت سازمان ملل متحد و قانون جنگ‌های مسلحانه. مطابقت داشته باشد. وظایف مربوط به حاکمیت شامل تعهد در به رسمیت شناختن حاکمیت کشورهای دیگر عدم دخالت در امور آن‌ها و کنترل اقدامات بازیگران در قلمرو دولت خود است (محمدی، 1399، ص 4).

2-2. مفهوم فضای مجازی

فضای مجازی به عنوان یک قلمرو و دامنه جهانی متشکل

می‌کند. فضای مجازی فضایی فناوری پایه، مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات است که در آن تولید محتوا، پالایش داده، ذخیره‌سازی داده پردازش داده و توزیع داده صورت می‌گیرد و در تعامل با انسان فضایی شبکه‌ای را می‌سازد که این فضا دارای خصوصیات مختلف و حتی منحصر به فردی است که آن را از فضاهای پیشین مجزا و متفاوت می‌کند (فیروزآبادی، ۱۳۹۸ (ب): ۱۳).

3-2. مفهوم حریم خصوصی

حریم خصوصی با اینکه مکرر در زبان محاوره و نیز مباحث فلسفی، سیاسی، اجتماعی و حقوقی استعمال می‌شود، لیکن هنوز تعریف واحد روشن و متفق‌القولی از آن ارائه نشده است. مفهوم حریم خصوصی، دارای ریشه‌های عمیقی در مباحث جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی بوده که این امر حاکی از ارزش‌های مختلف این مفهوم در فرهنگ‌های مختلف می‌باشد. حریم خصوصی، مفهومی سیال است که امروزه از جمله آزادی وجدان و اندیشه، کنترل بر اطلاعات شخصی، رهایی از نظارت‌های سمعی و بصری دیگران، حمایت از حیثیت و اعتبار خود و حمایت در برابر تفتیش‌ها و تجسس‌ها و رهگیری‌ها را شامل می‌گردد. حریم خصوصی به لحاظ مفهوم لغوی از دو واژه حریم و خصوصی تشکیل شده است. حریم به معنای آنچه از پیرامون محدوده معقولی است که فرد انتظار دارد از دسترس دیگری مصون بماند، دیگری هم می‌تواند دولت باشد و هم سایر اشخاص حقیقی و حقوقی. حریم در لغت از ریشه حرم می‌باشد که به معنای محدوده، بازداشته شده، گرداگرد دور و بر و اطراف است. در نگاهی دیگر، حریم، پیرامون خانه یا عمارتی است که بدان تعلق دارد و مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب است (فتحی و شاهمرادی، ۱۳۹۵: ۱۱).

حق بر حریم خصوصی در فضای مجازی، امروزه از اهمیت بالایی برخوردار بوده به ویژه با توجه به تهدیدات امنیتی و به طور خاص تروریستی در فضای مجازی، بسیاری از دستگاه‌های انتظامی و امنیتی بدون داشتن احکام قضایی مستدل، سعی در نقض حق بر حریم

خصوصی به بهانه مقابله با تروریسم دارند (چامبرز، ۲۰۰۵: ۱۰۶). حق بر حریم خصوصی هیچ‌گاه به وضوح یا به آسانی فهمیده نشده است هرچند که همواره از اصطلاحاتی مانند نقض حریم خصوصی یا تجاوز بدان صحبت می‌شود (سپینلو و توانی، ۲۰۰۴: ۳۹۷). با این حال، تعاریفی از حریم خصوصی از منظر حقوقی ارائه شده است. برای نمونه حق حریم خصوصی آزادی از تجاوز نسبت به جسم، مسکن خانواده و ارتباط افراد؛ حق تصمیم‌گیری در این خصوص که اطلاعات شخصی چگونه و تا چه اندازه به دیگران مخابره می‌شود یا حق افراد نسبت به حمایت شدن در برابر دیگر کاربران فضای مجازی (هانسن، ۲۰۰۴: ۶۷) اطلاق شده است.

در فضای مجازی بایستی میان دو اصطلاح حریم خصوصی و فضای اختصاصی تفاوت قائل شد. حریم خصوصی که هتک آن فی‌نفسه موجب ضرر و به تبع آن موجب ایجاد مسئولیت است. در فضای مجازی مفهومی مضیق دارد، مانند ایمیل‌ها اما فضای اختصاصی مانند سایت‌ها و وبلاگ‌ها، اگرچه معرف و مشخص‌کننده قلمرو حضور هر شخص در فضای مجازی است، ورود دیگران به آن فضا منع قانونی ندارد و این جزو خصوصیات ذاتی این عرصه است (ملکوتی و ساورایی، ۱۳۹۵: ۱۳۵). بایستی بین دو نوع حریم خصوصی یعنی حریم خصوصی مستدرک و حریم خصوصی واقعی قائل به تفکیک شد. این دو نوع حریم خصوصی البته به‌طور هم‌زمان وجود دارند و در اغلب اوقات، سوءبرداشت‌هایی در مورد آن‌ها وجود دارد بدین معنی که حریم خصوصی مستدرک یک شخص، می‌تواند در زمانی که بر روی افشای اطلاعات شخصی‌اش در یک فروشگاه آنلاین نظارت دارد، بالا باشد. با این حال، حریم خصوصی عینی یا واقعی این شخص در فضای مجازی می‌تواند با توجه به جمع‌آوری خودکار اطلاعات شخصی اشخاص و استفاده بالقوه از آن در آینده از سوی کسانی که به واسطه اشخاص ثالث و ناشناس در دسترس قرار می‌گیرند، پایین باشد (باراک، ۲۰۰۸: ۱۵).

این حق در ابتدای گسترش فضای مجازی و اینترنت توسعه پیدا کرده و در همین راستا قوانینی نیز در سطح

کشورهای مختلف به تصویب رسیده است. برای نمونه قانون حریم خصوصی ۱۹۷۴ ایالات متحده که محدودیت‌هایی بر جمع‌آوری و انتقال داده‌های شخصی از سوی نهادهای دولتی قرار داده و به شهروندان اختیار می‌دهد که نهادهای دولتی را که این قانون را نقض نمایند، مورد طرف دعوی قرار دهند (لانی، ۲۰۰۲: ۳۹).

۲-۴. مفهوم حاکمیت و فضای مجازی

یکی از راه‌های کنترل و هدایت بحران‌های اجتماعی گسترده و عمومی حاکمیت قانون است. حاکمیت قانون از جمله مفاهیم مهم حقوق عمومی است که ریشه تاریخی در اعصار گذشته دارد و در دهه‌های اخیر در محافل حقوقی، سیاسی و حتی اجتماعی مورد اقبال بیشتری واقع شده است. حاکمیت قانون به مفهوم تحدید قدرت خودسرانه دولت به منظور حفظ حقوق، آزادی‌های بنیادین فردی از ارکان اساسی دموکراسی است (هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۰۵). حکمرانی در واقع قدرت برتری است که در قلمرو حاکمیت کشور، اراده‌ای فراتر از آن وجود ندارد، به‌گونه‌ای که در مقابل اعمال اراده و اجرای اقتدار خود مانعی نمی‌پذیرد و از هیچ قدرت دیگری تبعیت نمی‌کند. این قدرت و اقتدار حاصل شده بر پایه ملت دارای هویت مشترک، شکل‌گرفته که در پهنه جغرافیایی خاصی زیست می‌کنند. در وضع کنونی این اقتدار درونی و هویت ملی و مشترک با گسترش فضای مجازی در حال به چالش کشیده شدن است (کیان خواه، ۱۳۹۷: ۶).

حاکمیت در حقوق بین‌الملل، مفهومی واضح است؛ درحالی‌که حاکمیت فضای مجازی به‌طور کلی مفهوم مبهمی است که اغلب در ارتباط با قدرت دولتی و استقلال در فضای مجازی استفاده می‌شود؛ بنابراین مفهوم حاکمیت فضای مجازی باید دقیق‌تر تعریف شود. در تعریف معنای حکمرانی فضای مجازی می‌توان به تعریف حکمرانی اینترنت از سوی اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی (WSIS) اشاره نمود. حکمرانی اینترنت توسعه و کاربرد اصول هنجارها، قوانین، رویه‌های تصمیم‌گیری و برنامه‌های شکل‌دهنده تکامل استفاده از اینترنت از سوی دولت‌ها بخش خصوصی و جامعه مدنی

هر یک در نقش خاص خود می‌باشد (محمدی، ۱۳۹۹: ۴). حاکمیت فضای مجازی مفهوم جدیدی است که بر اساس ایده‌های سنتی حاکمیت، تحت هدایت علم و فناوری توسعه یافته است (ژائو، ۲۰۲۲: ۵۸). به بیانی دیگر حاکمیت فضای گسترش طبیعی و تجلی حاکمیت ملی یک کشور به بستری مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات است. در داخل یک کشور حاکمیت فضای مجازی به توسعه نظارت و مدیریت مستقل کشور بر امور اینترنتی خود اشاره دارد در خارج کشور حاکمیت فضای مجازی به جلوگیری از نفوذ و حملات خارجی به اینترنت کشور اشاره دارد بر اساس محتوای منشور ملل متحد و حقوق بین‌الملل چهار حق اساسی حاکمیت ملی را می‌توان به‌طور خلاصه بیان کرد: برابری، استقلال، قلمرو و قدرت و دفاع از خود.

فضای مجازی عرصه‌ای را فراهم کرده که انسان‌ها فارغ از محدودیت‌های زمانی و مکانی می‌توانند در آن با یکدیگر ارتباط داشته باشند. به دلیل ضعف یا حتی نبود کنترل‌های رسمی و غیررسمی این فضا پتانسیل بالایی برای دامن زدن به بی‌ثباتی و ایجاد بی‌نظمی در اداره کشورها دارد. در چنین شرایطی اعمال حاکمیت قانون در فضای مجازی نقش اساسی ایفا می‌کند. نظام حقوقی جهانی در حال شکل‌گیری با رویکرد دخالت حداقلی از نوع سلبی با اینکه در کشور ما به جهت وجود دیدگاه ایدئولوژیک و گزاره‌های دینی در حاکمیت، دولت مطابق قانون وظیفه دخالت در فضای مجازی را دارد و این تکلیف به دو شکل ایجابی؛ از طریق تولید محتوای مفید و شکل سلبی (فیلترینگ)؛ اعمال نظارت، برقراری و حذف محتویات مضر تبلور پیدا می‌کند دولت‌ها در فضای مجازی است. در کشور ما به جهت وجود دیدگاه ایدئولوژیک و گزاره‌های دینی در حاکمیت، دولت مطابق قانون وظیفه دخالت در فضای مجازی را دارد و این تکلیف به دو شکل ایجابی؛ با تولید محتوای مفید و شکل سلبی (فیلترینگ)؛ با اعمال نظارت، برقراری و حذف محتویات مضر تبلور پیدا می‌کند (موحد امجد، ۱۳۹۱، ص ۱۱).

۳. ایجاد فضای کسب‌وکار

بستر مناسب با محدود کردن و سانسور اعمال می‌کند. بحث این است چگونه دولت به این نتیجه رسیده است؟ در مسائل اخیر مطالبات انباشته شده و قانونی ملت بعد از اینکه بدون پاسخ مانده تبدیل به حجم زیاد اعتراضات در کف خیابان و بعضاً سوءاستفاده برخی از عناصر شده است. عدم پاسخ‌گویی دولت‌ها سبب نارضایتی مردم می‌گردد. بنابراین دولت در صورت و محدودیت فضای مجازی و لطمه زدن به کسب‌وکار مردم طبق قاعده لا ضرر، مسئول بوده و می‌باید ضرر و زیان مردم را جبران کند و کلیه کسانی که در این امر دخیل هستند، می‌بایستی به وظیفه خود عمل کنند. دولت را نیز نمی‌توان از این قاعده - که هر شخص مسئول جبران ضرر و زیانی است که به بار آورده است - مستثنی دانست و به بهانه اعمال حاکمیت، دولت را این امر مجاز دانست.

3-2. آیا دولت می‌تواند به بهانه حاکمیت افراد را از دسترسی به فضای مجازی محدود یا محروم کند؟

جواب این سؤال قدری پیچیده به نظر می‌رسید: و می‌تواند به دو بخش مجزا تقسیم کرد 1- محرومیت 2- محدودیت اما چیزی که مسلم است نمی‌تواند دولت افراد را از دسترسی به فضای مجازی به هر بهانه‌ای چه شرایط اضطراری و غیره محروم کند. اگر به حجم کاربردی فضای مجازی در زندگی اشخاص در نظر گرفته شود، چنین کاری، نوعی سلب آزادی است. اینکه به بهانه اعتراضات اینترنت در جامعه به کلی قطع شود. علاوه بر اینکه به این می‌ماند هرگاه شخصی در شهر و یا قومی اعتراض یا حرکتی انجام دهد، کل مردم آن شهر و قوم مورد مجازات قرار گیرند که خود امری خلاف اخلاق و حتی خلاف شرع می‌باشد. احکامی در مورد فضای مجازی در سال‌های اخیر روبه گسترش است، از جانب فقها به صورت مدون وجود ندارد جزء اینکه گفته شود حوزه رسالت خود را بعد از حاکمیت گفتمان دینی فراموش کرده است.

3-3. مقصود از ضرر در فضای مجازی ضرر به ورود خسارت علیه اموال یا از دست رفتن برخی منافع یا آسیب به سلامت، آبرو و عواطف افراد اطلاق می‌شود. معمولاً ضرر به دو قسم مادی و معنوی تقسیم

امروزه فضای مجازی، محیطی برای کسب و کار و تحصیل درآمد بسیاری افراد است آمار و ارقام نشان می‌دهد که هرروزه کشورهای مختلف با گسترش فضای مجازی محیط را برای کسب و درآمد فراهم نموده‌اند و شکل و کالبد تجارت در تمام دنیا از سنتی به سوی مدرن در حال تغییر است. محدود کردن این فضای یعنی لطمه به کسب‌وکار میلیون‌ها شهروند به وضوح مشخص است. تأثیرات فضای مجازی در بخش زیادی از فعالیت‌های انسانی روزانه از قبیل فعالیت‌های بانکی، گمرکی، مطبوعاتی، صنعت، خدمات، کشاورزی، توریستی حمل‌ونقل جاده‌ای، ترانزیت کالا و حمل‌ونقل هوایی خود را نشان داده است و محدود کردن آن نه تنها نقض آشکار حقوق شهروندی است بلکه لطمه و ضرر و زیان به کسب و کار و تجارت شهروندان محسوب می‌شود.

3-1. فضای مجازی و آزادی بیان

آنچه از قانون اساسی و اصول آن برمی‌آید این است که قانون‌گذار آزادی بیان در فضای مجازی را به عنوان حق مردم و به رسمیت شناخته است. چنانچه در قانون اساسی فصل دو یکی از حقوق حقه مردم را استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش و پیشبرد آن‌ها دانسته است. همچنین و در بند 2 اصل سوم بیان داشته است «بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل ارتباط جمعی و چنانچه در بند 6 اصل سوم آمده است «محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی» و در بند 8 «مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی خویش»، سؤال مهم و اساسی این است که آیا می‌توان به بهانه ترویج مسائل خلاف اخلاق و یا خلأ مصالح و امنیت کشور، فضای مجازی را محدود و یا اینکه کلاً با قطع اینترنت و یا کندی باند آن بخش مهمی از جامعه را محدود کرد؟ با رجوع به قانون اساسی و همچنین بر مبنای قواعد فقهی، دولت نمی‌تواند فضای مجازی را به این بهانه محدود کند. دولت بدون اینکه در فکر توسعه فضای مجازی باشد، ضعف خود را در ایجاد فضای لازم و

می‌شود. هدف قواعد مسؤولیت مدنی همواره خنثی کردن خسارت بر خسارت دیده می‌باشد خواه وی اموال، آبرو یا احساسات و عواطفش مورد صدمه وارد شده باشد. هر ضرری اعم از مادی و معنوی به اشخاص باید جبران شود اگر شخصی، مورد نشر اکاذیب یا افترا یا هتک حیثیت واقع شود، به نوعی متحمل ضرر و زیان معنوی شده است و علاوه بر اینکه می‌تواند عامل این ضرر رسانی را از طریق مراجع قضایی به مجازات برساند، بر اساس اصول حقوقی، حق دارد خسارات ناشی از این ضرر و زیان معنوی را نیز مطالبه کند. در همین راستا در ماده ۱ قانون مسؤولیت مدنی آمده است: "هر کس بدون مجوز قانونی به حیثیت سایرین لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر و زیان مادی یا معنوی شود، مسئول جبران خسارات ناشی از عمل خویش است". علاوه بر این، در مواد ۲ و ۹ و ۱۰ این قانون نیز به عناوین گوناگون از خسارات معنوی یاد شده است.

در رویه قضایی ایران، موارد عملی زیادی در این خصوص قابل مشاهده نیست. از این رو به نظر می‌رسد قوانین جزایی ایران در این باب با نواقصی همراه است. اگرچه در قانون مطبوعات تلاش شده تا حدی این نواقص برطرف شود. نشر اکاذیب و توهین به افراد در وبگاه‌ها و وبلاگ‌ها و ورود خسارت به شهرت کاری و نقض حریم خصوصی در چارچوب ضررهای معنوی نیز یکی از دیگر موارد ورود ضرر در فضای مجازی می‌باشد. نکته مبهم در مورد ورود ضرر در فضای مجازی این است که فضای مزبور یک فضایی ناشناخته بوده که بسیاری از حوزه‌های آن، قاعده گذاری نشده و ضرر نیز بایستی اساساً به موجب قانون در حوزه‌ای خاص به رسمیت شناخته شده باشد. بنابراین در فضای مجازی، ضرر نیز مفهومی مبهم می‌گردد. این ابهام در برخی از حوزه‌ها به نظر بیشتر می‌رسد برای نمونه در دعوای فرینکل دوبر اعضای یک گروه فیسبوکی که از سوی چند شخص نیویورکی هدایت می‌شدند، اظهار نظرات نادرستی در ارتباط با یکی از همکلاسی‌های مدرسه‌شان داشتند، به طوری که مدعی بودند که وی از طریق ارتباطات جنسی با حیوانات یا مردان تن‌فروش یا اشتراک

سوزن با معتادین به بیماری ایدز مبتلا شده و ((سپس تبدیل به یک شیطان شده است)). این اظهار نظرات نادرست از نظر دادگاه، موجب ورود ضرر به خواهان تلقی نشده و از این رو، مسؤولیت مدنی خوانده را در پی نداشت.

در قضیه D.C v. R.R یک دانش‌آموز مقطع دبیرستان لوس آنجلس، در معرض پست‌های اینترنتی توهین‌کننده از سوی همکلاسی‌های خود در وبگاه خود مبنی بر انحرافات جنسی‌اش قرار گرفت. دادگاه رسیدگی‌کننده با بیان اینکه، خواهان بایستی بر روی وبگاه خود کنترل لازم می‌داشته و از انتشار پست‌های توهین‌کننده نسبت به خود در وبگاهش خودداری می‌کرده، ورود ضرر به خواهان را رد نمود. این موارد نشان می‌دهد، ضرر معنوی متناسب با فرهنگ کشورهای مختلف معانی مختلفی به خود گرفته به طوری که فعلی واحد در یک حوزه حقوقی ضرر محسوب شده و در حوزه دیگر محسوب نمی‌گردد.

3-4. مسؤولیت دولت در برابر زیان‌های ناشی از فضای مجازی

برخلاف جهان واقعی که شمارش اعمال زیان‌بار در آن غیرممکن و بی‌فایده است، فضای اینترنت به علت مجازی بودن و ویژگی‌ها و اقتضائات خاصی که دارد اعمال زیان‌بار و موجد مسؤولیت مدنی و مسؤولیت بین‌المللی در آن قابل احصاء هستند. عمده‌ترین اعمال زیان‌بار و محقق مسؤولیت در این فضا عبارت‌اند از: نقض حقوق مؤلف، نقض علائم تجاری و نام‌های دامنه، پیوندهای غیرمجاز، نقض حریم خصوصی، هتک حرمت، انتشار ویروس رایانه‌ای، حملات سایبری، تبلیغات دروغین و بی‌مبالاتی در تولید نرم‌افزارها و طراحی سیستم‌ها و دستورالعمل‌های معیوب، هر یک از افعال فوق در فضای اینترنت منشأ مسؤولیت مدنی و حسب مورد کیفری و بین‌المللی خواهد بود (ملکوتی، ۱۳۹۵:۵۵). مسؤولیت مدنی دولت بسته به اینکه زیان توسط کدام دسته از بازیگران حاضر در فضای مجازی یا خود دولت یا کارگزاران او انجام شود، متفاوت خواهد بود. همچنین طبق طرح

است. همین بدبینی و فضایی که ایجاد شده است موجب ترسیم فضایی محدود از حریم خصوصی خواهد گردید و طبیعتاً دولت‌ها تمایل خواهند داشت با توجیه برقراری امنیت نظم عمومی مضیق‌ترین تعریف از حریم خصوصی در فضای مجازی ارائه دهند. بارزترین مثال در این خصوص اقدام دولت آمریکا بوده است که بدون اطلاع شهروندان اقدام به نظارت بر عملکرد کاربران اینترنتی این کشور و حتی برخی کشورهای دیگر می‌کند (فتحی و شاهمرادی، ۱۳۹۵: ۹).

3-6. نظرات موافقان و مخالفان حاکمیت دولت در فضای مجازی

1-3-6- نظرات موافقان

- 1- صیانت و حفظ حقوق کاربران در فضای مجازی
- 2- حمایت از کسب و کارها
- 3- طرح صیانت از فضای مجازی به دنبال رفع تبعیض بین پلتفرم‌های داخلی و خارجی است.
- 4- فعالیت پلتفرم‌های خارجی در چارچوب قوانین و مقررات جمهوری اسلامی
- 5- رفتار سخیف اینستاگرام را بارها دیده‌ایم و ما باید پلتفرم داخلی داشته باشیم تا بتوانیم آزادانه مطالب خود را در آنجا بارگذاری کنیم.
- 6- جلوگیری از افشای اطلاعات شخصی افراد در فضای مجازی

2-3-6- نظرات مخالفان

- 1- اگر فضای مجازی را ببندیم مردم آسیب می‌بینند.
- 2- مردم بهترین تمیز دهندگان در استفاده از فضای مجازی هستند.
- 3- چرا بستر خود اشتغالی را از مردم می‌گیریم.
- 4- دود بستن فضای مجازی به چشم مردم و دولت می‌رسد.
- 5- پیام رسان‌های داخلی قدرت رقابت با پیام رسان‌های خارجی را ندارند
- 6- تعطیلی کسب و کار مردم
- 7- وارد شدن مشکلات جدی اقتصادی به مردم
- 8- تولید، تکثیر، فروش و انتشار VPN جرم بوده و

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مصوب سال ۲۰۰۱
 مسئولیت مدنی زمانی محقق می‌شود که عمل متخلفان بین‌المللی (اعم از فعل یا ترک فعل) قابلیت انتساب به دولت را داشته باشد.

مسئولیت مدنی دولت در قبال خسارات وارده در فضای اینترنت از دو جهت قابل بررسی است: 1- دولت خود به عنوان زیان زنده باشد. 2- دولت مسئول زیان‌هایی تلقی شود که توسط سایر اشخاص وارد شده است به عبارت دیگر مسئولیت ناشی از اعمال دیگران.

در ماده ۶۵ این طرح آمده «شنود، ضبط، ذخیره یا انواع دیگر رهگیری ارتباطات خصوصی اینترنتی اشخاص بدون رضایت آن‌ها مجاز نیست».

ماده ۶۶ نیز بیان می‌کند که «ارائه‌دهندگان خدمات عمومی ارتباطات اینترنتی باید کلیه تدابیر فنی و اداری را برای تأمین امنیت و خدمات خود فراهم آورند و برابر ماده ۷۲ چنانچه در نتیجه نقض حریم خصوصی خسارت‌های مادی یا معنوی به اشخاص وارد شده باشد، زیان‌دیده می‌تواند طبق قواعد مسئولیت مدنی جبران کلیه خسارت‌های خود را مطالبه کند.

3-5. دولت‌ها در مقام ناقضان اصلی حریم خصوصی مجازی

دولت‌ها می‌توانند به عنوان یک ناقض بزرگ حریم خصوصی در فضای مجازی شناخته شوند. دلیل این موضوع در وقایعی است که در حملات و معضلات تروریستی صورت گرفته و خصوصاً پس از حادثه یازدهم سپتامبر آمریکا نهفته است. در این وقایع، دولت آمریکا (و پس از آن بیشتر دولت‌های جهان) به این نتیجه رسیدند که در دوگانه حریم خصوصی و امنیت باید طرف امنیت را بگیرند. حاصل این نظریه بعداً در قالب شنود تلفن‌های شهروندان آمریکایی و متعاقباً در شنود تلفن‌های سران کشورها و مقررات سختگیران در خصوص مهاجرت و مسافرت به آمریکا دیده شد. قوانینی که در این زمینه‌ها تصویب گردیده و تا این روزها هم معتبر هستند و روزه‌روز هم بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود و به اکثر کشورها نیز سرایت کرده و مورد الگوبرداری قرار گرفته

جهانی در ۲۰۲۱) و با احتساب قیمت دلار، اغتشاشات در سال گذشته حدود ۱۷۵ همت به اقتصاد ایران از طریق تأثیر بر تولید ناخالص داخلی ضربه زده است. در واقع کیک اقتصاد ایران امسال می‌توانست ۱۷۵ هزار میلیارد تومان بزرگ‌تر باشد. این محاسبه بر اساس قیمت‌های ثابت سال ۹۵ که مبنای محاسبه داخلی GDP است، بیش از ۱۵ هزار میلیارد تومان خواهد بود. البته در نظر گرفتن قیمت‌های ثابت چندان نمی‌تواند واقعیت خسارت وارده را نشان دهد و بهترین محاسبه بر اساس قیمت‌های روز خواهد بود. بر این مبنای اگرچه رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۱ بر اساس گزارش مرکز آمار مثبت بوده است (۴٪) اما با توجه به برآوردها بدون اغتشاشات رشد اقتصادی ایران می‌توانست به بیش از ۵٪ برسد. این امر حاکی از تلاش دشمن برای تأثیرگذاری بر روی اقتصاد ایران از طریق اغتشاشات است.

2-7-3. اغتشاش و تحریم

اعمال تحریم و همسوسازی کشورها برای افزایش فشار اقتصادی به ایران نیازمند بهانه و دستاویزی است که آمریکا با استناد به آن بتواند علیه ایران اجماع ایجاد کند. البته باید توجه داشت که خود دولت آمریکا همواره بدون هیچ دلیلی و منطقی در طول ۴۴ سال گذشته دست به اعمال تحریم‌های یک‌جانبه علیه جمهوری اسلامی زده است، اما اجماع‌سازی جهانی نیازمند بهانه و دستاویز است. بر این اساس سه موضوع انرژی هسته‌ای، حقوق بشر و رفتار منطقه‌ای ایران، همواره بهانه‌ای بوده است برای اجماع‌سازی. در این میان بروز اغتشاشات را می‌توان یکی از مهم‌ترین دستاویز آنها (حقوق بشر) برای اعمال تحریم دانست.

اغتشاشات از چند جهت می‌تواند محرک تحریم بیشتر باشد:

- اغتشاش می‌تواند نشان‌دهنده دوقطبی‌سازی در جامعه و تشجیع دشمن برای بهره‌برداری از این شرایط و افزایش تحریم‌ها باشد.

- دشمن اغتشاش را پیامد فشارهای خود دانسته و تلاش می‌کند با اعمال فشار بیشتر و بحرانی کردن شرایط

جریمه و حبس دارد. توزیع و انتشار VPN شامل همه افرادی می‌شود که برای استفاده از تلگرام از VPN استفاده می‌کنند.

9- به خاطر تحریم‌ها و عدم مراودات اقتصادی ایران با سایر کشورها، پیام‌رسان‌های خارجی نمی‌توانند در عرض چهار ماه دفتر مستقل در ایران ایجاد کنند. در نتیجه این شبکه‌ها مسدود خواهند شد و کسب و کار و مشاغل مردم تعطیل می‌شود (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰).

7-3. خسارت ناآرامی‌های پاییز ۱۴۰۱ به اقتصاد ایران

اغتشاشات را می‌توان یکی از موضوعاتی دانست که تأثیری مخرب چندوجهی بر کشور می‌گذارد در کنار آثار اجتماعی و سیاسی، بی‌شک یکی از مهم‌ترین تأثیرات اغتشاشات اثر منفی آن بر اقتصاد کشور است. به‌ویژه برای اقتصاد ایران که در یک دهه گذشته با مشکلات فراوانی مواجه بوده، اغتشاشات می‌تواند باعث ایجاد شوک شود. در این میان بی‌شک بیشترین آسیب را مردم و فعالان اقتصادی خواهند دید. شاید در نگاه اول برای بسیاری تنها زیان اغتشاشات به پیکره اقتصاد کشور، فقط محدود به مجموع خسارت و زیان مالی به اموال عمومی و خصوصی باشد اما اغتشاشات می‌تواند تأثیرات عمیق و بلندمدتی بر اقتصاد کشور بگذارد. حوادث ایام گذشته و تلاش دشمنان نشان می‌دهد آنها همواره تلاش داشته‌اند تا اغتشاشات را از موضوعات اجتماعی به سمت موضوعات اقتصادی بکشانند؛ اما پشت پرده این ماجرا کاهش سرعت پیشرفت ایران و تعمیق مشکلات اقتصادی در کشور است. در نگاهی جامع می‌توان هفت تأثیر عمده اغتشاشات بر اقتصاد ایران را بررسی کرد.

1-7-3. اغتشاشات و کاهش تولید ناخالص داخلی (GDP) صندوق بین‌المللی پول در گزارشی بیان می‌کند که اعتراضات و ناآرامی‌های اجتماعی اثر بلندمدتی بر روی اقتصاد کشورها دارد. بر اساس این گزارش اغتشاشات باعث تأثیر بر اقتصاد کلان و کاهش حداقل ۱٪ تولید ناخالص داخلی در کشورها می‌شود. با در نظر گرفتن GDP ۳۶۹.۷ میلیارد دلاری ایران (بر اساس برآورد بانک

رفتار فقط مربوط به اقتصاد ایران نیست. صندوق بین‌المللی پول با بررسی ۱۵۶ رویداد اعتراضی و آشوب در ۷۲ کشور جهان بیان می‌دارد که اعتراضات به طور متوسط باعث کاهش ۱.۵٪ ارزش بازارهای مالی آن کشور به ویژه بورس در کوتاه‌مدت می‌شود.

3-7-5. اغتشاش و رکود گردشگری

تصویرسازی منفی از ایران همواره یکی از محورهای رسانه‌ای غرب بوده اما با اغتشاشات داخلی این تصویرسازی و سیاه‌نمایی بیشتر شده و ما شاهد کاهش ورود گردشگر خارجی به داخل هستیم. از سوی دیگر ناامن نشان‌دادن فضا موجب کاهش گردشگری داخلی و رکود در صنعت گردشگری می‌شود. در اغتشاشات سال گذشته بنا بر اعلام رئیس جامعه هتلداران، ۸۵ درصد تورهای خارجی به مقصد ایران لغو شدند. همچنین حوزه گردشگری سلامت در ایام اغتشاشات سال گذشته کاهش ۴۰٪ را شاهد بوده است.

3-7-6. اغتشاش و زیان کسب‌وکارهای کوچک

اولین اثر اغتشاشات را می‌توان در کسب‌وکارهای کوچک و متوسط مشاهده کرد. تعطیلی زودهنگام مغازه‌ها به علت تهدید و آسیب‌های احتمالی اغتشاشگران، کاهش خریداران و رکود کسب‌وکارهای آنلاین همگی از آسیب‌ها و زیان‌های اغتشاشات برای کسب‌وکار و اصناف است. تجربه تلخ بسیاری از اصناف به ویژه در محل‌های شلوغ بازگوکننده حجم خسارت اقتصادی اغتشاشات بر روی این بخش از مردم است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

آنچه از تحقیق فوق نتیجه‌گیری می‌شود اینکه جهان از جمله ایران در حال گذر از دوران مدرن به دوران پست مدرنیزه است و لازمه آن، استفاده از فناوری‌های برتر از جمله فضای مجازی می‌باشد. از وظایف دولتمردان و حقوق عامه جامعه است که بدون تبعیض همه دسترسی به اینترنت و استفاده از خدمات آن را داشته باشند. طبق قواعد فقهی از جمله «قاعده دفع ضرر محتمل و قاعده اقرب بالاقرب و اینکه اگر در موردی شک وجود داشته

داخلی ایران نظام را به سمت تغییر رفتار پیش ببرد. - وارونه جلوه دادن اغتشاشات و سیاه‌نمایی پرداخت رسانه‌ای برخورد نظام با اغتشاشگران هم می‌تواند یکی از عوامل و جاهت دادن به تحریم علیه ایران باشد (حقوق بشر). در این مورد فتنه سال ۸۸ را می‌توان نمونه بارز و مشخص این اقدام دانست. سال ۸۸ درحالی‌که شرایط کشور به لحاظ اقتصادی رو به بهبود بود، آمریکا توانست با اتکا به فتنه ۸۸ و دستاویزسازی صنعت هسته‌ای، ۱۴ سال فشار اقتصادی به ایران را آغاز کند.

3-7-3. اغتشاش و امنیت سرمایه‌گذاری

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای اغتشاشات داخلی ایران برای غرب، ناامن جلوه دادن کشور و منصرف‌کردن سرمایه‌گذاران و شرکت‌های بین‌المللی از فعالیت در ایران است. ما برای آنکه بتوانیم عقب‌ماندگی‌های گذشته را جبران کرده و همگام با جهان پیشرفت کنیم نیازمند جذب سرمایه خارجی هستیم تا بتوانیم با توسعه زیرساخت‌های اقتصادی، وضعیت معیشت عمومی را بهبود دهیم. برای سرمایه‌گذار خارجی مهم‌ترین نکته تضمین امنیت سرمایه‌گذاری و بازگشت‌پذیر بودن سود و سرمایه است. اغتشاشات تصویر امنیت سرمایه‌گذاری در ایران را مخدوش کرده و سرمایه‌گذاری در ایران را با تردید همراه می‌سازد. بر همین اساس سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی که در کشور سرمایه‌گذاری کردند با دیدن اغتشاشات اقدام به خروج سرمایه از کشور می‌کنند. خروج یا به عبارت بهتر فرار سرمایه یکی از آسیب‌های جدی اقتصاد است. در نهایت اغتشاشات علاوه بر تأثیرگذاری منفی بر ورود سرمایه جدید، موجب خروج سرمایه‌های قبلی از کشور نیز می‌شود.

3-7-4. اغتشاش و شاخص‌های اقتصادی

یکی از محورهای تأثیر اغتشاشات، در حوزه شاخص‌های اقتصادی است. اغتشاشات انتظارات تورم را افزایش داده و موجب افزایش واقعی تورم نیز می‌شود، موضوعی که در نهایت منجر به بروز رفتارهای هیجانی در بازار می‌گردد. این رفتار که منتج از انتظارات تورمی است زمینه‌ساز افزایش تقاضا در کالاهای سرمایه‌ای و ارز می‌شود. این

باعث به وجود آمدن اعتراضات شدند؛ و که اثرات تخریبی جبران‌ناپذیری به جامعه بر جا گذاشته است. از جمله فرار مغزها، مهاجرت نخبگان و فرار سرمایه و مخدوش کردن اغتشاشات بر تحریم، خروج سرمایه و مخدوش کردن تصویر امنیت اقتصادی کشور چشم‌پوشی کنیم، تنها با محاسبه تأثیر اغتشاشات بر تولید ناخالص داخلی و خسارت وارده بر اموال عمومی و خصوصی، اغتشاشات کرده است. نکته مهم آن است که مردم باید بدانند که هزینه اغتشاشات از جیب آنها پرداخت خواهد شد و هرگاه وضعیت اقتصادی رو به بهبود باشد دشمنان با ایجاد اغتشاشات به دنبال تشدید مشکلات اقتصادی مردم می‌روند.

منابع

- 1- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۳). جغرافیای سیاسی فضای مجازی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- 2- حمدی فرد، داود؛ آباقری، محمد (1383). کامپیوتر برای کتابداران و اطلاع‌رسانان، چاپ اول، انتشارات چاپار.
- 3- رسولی، هاتف؛ حسن زاده، محمد؛ رحیمیان، سمانه (1402). ارائه الگوی هستی‌شناسی حاکمیت فضای سایبر: طرح یک تعریف جامع، پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات.
- 4- شیرزاد، کامران (1388). جرائم رایانه‌ای از دیدگاه حقوق جزای ایران و حقوق بین‌الملل، تهران، چاپ اول، نشر بهینه فراگیر.
- 5- عالی پور، حسن (1383). جرم مرتبط با محتوا، محتوای سیاه فناوری اطلاعات، مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه.
- 6- غلامی، رضا (۱۳۹۸). الگوی شش ضلعی حکمرانی ج.ا.ا در فضای مجازی، مرکز ملی فضای مجازی.
- 7- فتحی، یونس و شاهمرادی، خیراله (1395). گستره و قلمرو حریم خصوصی در فضای مجازی، مچله حقوقی دادگستری، 81(99)، 231-252.

باشد» نمی‌توانیم یقین را از دست داد و بر طبق قانون اساسی اصل 57 «محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی» و دربند 8 مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی خویش از جمله مواردی است؛ که در قانون اساسی حقوق مردم به رسمیت شناخته شده و بنابراین هیچ‌کسی و حکومتی نمی‌تواند به بهانه جلوگیری از اغتشاش و اعتراض مردم مانع محدودیت و یا محرومیت برای افراد ایجاد کند. لذا با توجه به قانون اساسی و اینکه امروز استفاده از فن‌آوری‌های برتر از جمله اینترنت و شبکه‌های اجتماعی حق مسلم هر شهروند محسوب می‌شود و محدودیت در این زمینه به منزله محدودیت کسب‌وکارهای نوین می‌باشد که در اجتماع پیشرفته و مدرن امروزی یکی از نیازها و ضرورت‌ها می‌باشد. پس دولت نمی‌تواند به بهانه اعتراضات مدنی و اینکه ممکن است شبکه‌های معاند نیز به این اعتراضات دامن بزنند. اینترنت را قطع و از دسترسی به شبکه‌های اجتماعی و جهان روز، مردم را محروم گرداند؛ در عوض می‌تواند با وضع قوانین و مقررات آن‌ها را سازمان‌دهی کند. قطع اینترنت یعنی قطع ارتباط با دنیای خارج و محروم نمودن اشخاص از کسب درآمد و آسیب به کسب‌وکارهای آنان که دچار زیان‌های جبران‌ناپذیری شده‌اند؛ و بعضاً هیچ نقشی در جریان اعتراضات نداشته‌اند. بنابراین طبق قانون و قاعده لاضرر و قاعده احترام، جبران خسارات به افراد از رهگذر محدودیت و قطع اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به عهده دولت و دولت در این زمینه مسئول می‌باشد و اینکه به بهانه اعتراضات اجتماعی منجر به تعطیلی کسب‌وکار و ضرر و زیان به قشر عظیم جامعه شود. بلکه با شناخت کاستی‌ها و معایب و بهره‌بردن از افراد متخصص و کارآمد سعی در رفع معایب نماید. امروز استفاده از اینترنت در علوم و فنون مختلفی کاربرد دارد. از جمله در تجارت، علوم پزشکی، محیط‌زیست، حمل‌ونقل هوایی و زمینی و دریایی؛ امور بانکی و مالی افراد صنایع نظامی؛ مسائل امنیتی و غیره متأسفانه دولت با گماردن افراد غیرمتخصص بر امور حیاتی و پست‌های کلیدی خود

- 18- هاشمی، سید محمد (1384). حقوق بشر و آزادی های اساسی، تهران، میزان.
- 19- Barak, Azy, (2008). Psychological Aspects of Cyberspace: Theory, Research, Applications, Cambridge University Press
- 20- Chambers, Chuck, (2005). The Private Investigator's Handbook ", Penguin .D.C., 182 Cal. App. 4th at 1190
- 21- N.Y.S.2d 697 (N.Y. Finkel v. Dauber, 960) App. 2010)
- 22- Fawcett, James J. and Paul Torremans, Intellectual Property and Private International Law, Second Edition, Oxford University Press, 2011
- 23- Hanssen, Henrik (2004). Cyberspace & International Law on Jurisdiction: Possibilities of Dividing Cyberspace Into Jurisdictions with Help of Filters and Firewall Software, DJØF Pub Lane, Carole A (2002). Naked in Cyberspace: How to Find Personal Information Online", Information Today, Inc
- 24- Lehto and Neittaanmäki, Pekka (2015). Cyber Security: Analytics, Technology and Martti Automation, Springer
- 25- Malkuti, Messenger. (2016). Civil liability of the government. Tehran: Majd Publications
- 26- Spinello, Richard A. and Tavani, Herman T (2004). Readings in Cyberethics. Jones & Bartlett Learning
- 27- Zhao, H.2022. Cyberspace & Sovereignty. China: Harbin Institute of Technology
- 28- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران.
- 29- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران(1400)، ایرنا.
- 30- القاعده الاصولیه و الفقهیہ علی مذهب الامامیه، ج 2، ص: 19-28.
- 31- مشرق نیوز، 1402؛ کد خبر 1528584.
- 8- فیروزآبادی، سید ابوالحسن (۱۳۹۸). فضای مجازی و تحولات آن، مشهد، به نشر، انتشارات آستان قدس رضوی.
- 9- کیان خواه، احسان (۱۳۹۷). چالش های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر، فصلنامه علمی امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و چهارم.
- 10- محمدی، حافظ (1399). چالش های حکمرانی فضای مجازی و ارائه راهکارها برای جمهوری اسلامی ایران، دومین همایش ملی حکمرانی، تهران.
- 11- موحد امجد، محمدعلی (1391). اینترنت، محدودیت ها (Filtering) و چالش ها از منظر فقه و حقوق، پایان نامه کارشناسی ارشد.
- 12- ملکوتی، رسول؛ ساورایی، پرویز (۱۳۹۵). درآمدی بر مسئولیت مدنی در فضای سایبر، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال چهارم، شماره پانزدهم.
- 13- میرزاپور، حسین (۱۳۹۸). چالش های حکمرانی و تنظیم گری فضای مجازی در کشور، اندیشکده حکمرانی شریف.
- 14- میرزایی، حمید؛ شعبان نیا منصور، مهدی؛ گرجی ازندریانی، علی اکبر (1400). بررسی رویکردهای حاکمیت قانون برای اعمال فیلترینگ در فضای مجازی با بحرانها و تهدیدهای اجتماعی، دوفصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، 15-27.
- 15- ملکوتی، رسول؛ خلیل زاده، مونا (1399). مسئولیت مدنی و بین المللی دولت نسبت به خسارات حاصله در فضای اینترنت، پژوهشنامه حقوق خصوصی احرار، کد مقاله: 1-4، 56-75.
- 16- منتظر قائم، مهدی؛ شاه قاسمی، احسان (۱۳۸۷). اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران، نگاهی فرا تحلیلی با تأکید بر جوانان، مجله جامعه شناسی ایران دوره نهم شماره ۳ و ۴، ص ۱۲۰-۱۴۲.
- 17- نوروزی، مینا؛ ربانی موسویان، سید علی (1399). مسئولیت مدنی نقض حق بر حریم خصوصی در فضای مجازی از منظر موازین فقهی و حقوقی، فصلنامه علمی فقه و مبانی حقوق اسلامی، 14(1)، 221-240.

governance; that the application of this rule is in conflict with the private interests of individuals. On the other hand, with the expansion of the virtual space and its extent, some cultural ruptures and social attacks are observed. Among other things, it is not only in conflict with the government and sometimes it is incompatible with the interests of private individuals. The current type of research is applied and prospective, and its research method is descriptive-analytical. At first, the information required for this research was collected by citing library sources and by analyzing and reviewing the most reliable documents in this field, and then it was analyzed, and it was compiled by describing the concepts of governance and virtual space and the harmful damages of virtual space and their compensation

Keywords: governance, virtual space, public rights, private rights

Governance of the government and virtual space
and compensation for damages

Seyyed Hossein Ziaei Sistani

PhD student in Private Law, Department of Law,
Sari Branch, Islamic Azad University, Sari,
Iran.(Corresponding Autho)

Ahmad Esfandiari

Assistant Professor, Department of Law, Sari
Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran

Ali Babaei Mehr

Assistant Professor, Department of Law, Chalous
Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran

Abstract

This research aims to investigate the governance of the government and virtual space and compensation for the damage caused. In some cases, due to some governance issues, including people's protests, it is forced to exercise